

Några observanda rörande Vasatidens byggnadskonst.

Af

Axel L. Romdahl.

Vasatidens byggnadshistoria är snarare ett skötebarn än ett styfbarn hos vår konsthistorisk forskning. Gustaf Upmark d. ä. förlade till detta område sitt trängnaste vetenskapliga arbete, gaf en ovärderlig öfverblick och en mångfald detaljuppgifter. Hans resultat nedlades mestadels i lokala monografier. Från annan synpunkt monografiska äro äfven August Hahrs afhandlingar om Johan III:s renässans. I böckerna om familjen Pahr och Willem Boy äro konstnärspersonligheterna ställda i förgrunden och fakta grupperade kring dem. Båda metoderna äro nödvändiga, och båda ha varit till fromma för vår kunskap. Men hvarken förenade eller för sig nå de hela sammanhanget och det slutgiltiga forskningsmålet. Det måste tillkomma en undersökning i stort af Vasakonstens villkor och principer, en fördomsfri komparativ analys och syntes af samtliga monument och urkunder. Hur nödvändigt detta är visar sig klart vid ett försök till koncis undervisning om skedets konst, och det är ur arbetet på akademiska föreläsningar de spörsmål ställt sig, hvilka nedan skola dryftas.

Huru var Vasatidens byggnadsarbete organiseradt? Vid undersökningen af detta grundproblem äga vi ett bekvämt material i de af V. Granlund i Historiskt Bibliotek utgifna byggnadsbrefven från Johan III. Skall forskningen fördjupas, bör gifvetvis det otryckta urkundsmaterialet anlitas. Nedan blott några exempel.

Under Vasatiden var det ej såsom nu tilldags, att byggnadsdetaljerna vid ett monumentalt verk utföras på platsen och för sitt

bestämda ändamål. Af flera skäl hade man arbetet koncentreradt på några få orter. För stenhuggeriet låg en anledning därtill i befintheten af lämplig natursten på vissa håll: Öland, Finland och Vadstena o. s. v.¹ Men att materialtillgången ej var enda faktorn framgår bland annat af att det fanns en hytta i Uppsala, där natursten ju ej var tillgänglig på platsen och där sådan endast i relativt ringa omfattning kräddes för ortens byggen. Då byggnadsföretagen voro talrika men behovet af finare stenhuggeri vid de flesta af dem ganska ringa, visade det sig klokast att utföra allt arbete vid ett fåtal arbetsplatser. Hvar dessa förlades, berodde väl i viss mån af möjligheterna att underhålla arbetsfolket. Förplägnad och lön bestreds af en närbelägen landsända, som ej fick vara disponerad förut till andra behof.²

Stundom arbetades väl efter ritning för ett visst bestämdt ändamål,³ men i regel betraktades kolonner, spisar och portar såsom lösa pjäser, användbara hvar för sig. Granlund 14: »uthuggne skorstenar, hvilken there tu skall opsättie i Stockholm, anthen thenn Luchus haffuer gjort eller Bertil — — — tu må tage then som sköneste arbetedt är opå»; 17: »wij wele haffue then Marmorsteens porth, som iffrå Findland kom, wäl opsatt»; 18: »uthuggne skorstener iffrå Upsala, som wij i Stockholm wele haffue opsatte»; 19: »Then gamle port» från Stockholm eller en annan port till Svartsjö. Granlund s. 214 not 1 citeras ett bref af den 5 mars 1573 med befallning till Peter Stenhuggare i Vadstena att af den hvita stenen i Skärkind hugga två pelare, hvilka skulle användas såsom infattning antingen på Stockholms eller Uppsala slott. Den 28 maj 1580 erhåller Erik Björnson order att från Uppsala hämta till Stockholm två kolonner, som därest de någorlunda passade till de två större kolonnerna i koret, skulle uppställas i slottskyrkan vid läktaren.

¹ Granlund 17. 19. II. sid. 215, not. I.

² Granlund 118. Öpett bref för Byggemesteren och Embetzfälkett på Upsala, att the theris underholdning udi Gestrickelandh bekomme schole. Datum Stockholm thenn I:a Julij. Anno 74.

³ Granlund 461, där det talas om Ölandsstenhuggarnas arbete för slottskyrkan i Stockholm.

Emellertid var det icke endast stenhuggeriarbeten, som på detta sätt kringsändes, utan äfven paneler, dörrar, tak, takknoppar o. s. v. Granlund 3, Zedula: »ett panele wärck, som bleff nedertagidt från Upsala Slott i the två Camrer, ther som vår käre Syster Fröken Elisabeth pläger wistes udi» skall användas på Stockholms eller Svartsjö slott, »hvar thet lägligit kunne brukes». Granlund 18: order att »Urban Snidkere skall drage till Stockholm och tage måtth um thet täcke som i Upsala gjort är, will tiene i Stockholm». Stundom utföres vid ett bygge efter ritning snickerier för ett annat.

Granlund 62: Philip Kern anmodas att i Uppsala låta förfärdiga »någre täcker och dörer, som skole brukes uthi the nye wåningar på Stockholm». »Dogh attu fordrede ther wiss beskeedh om såssom och Skamplunen, aff Willem Boij, hure samme täcker skole ware giorde».

Det är tydligt, att dessa förhållanden kräfva ett nogsamtt beaktande vid ett studium af skedets arkitektur. Former, som vi bedöma såsom nödvändigt och ursprungligt samhöriga, kunna stundom vara resultat af hvarandra korsande tillfälligheter, af en växelverkan mellan behof och möjligheten att enklast fylla dem.

Nästa spörsmål: att undersöka de använda konstnärliga och tekniska krafternas personliga förutsättningar, innan vi gå till studiet af deras verk. Först byggnadsledarna. Hvad för en man var t. ex. en Anders Målare, hvilken var hans kompetens? Byggnadsbrefven ge oss vissa vinkar. I nr 17 hos Granlund förebrås han att ha tagit en marmorstens skorsten från Finland för en portal och anmodas vänta med uppsättandet af en port från Finland, till dess Anthonius Stenhugger hunnit anlända därifrån. Vidare förfaren i portalarkitektur och stenarbete var Anders Målare tydligen icke. Här var åter Anthonius specialist. Brefven visa dock, att Anders Målare ofta nog lämnade ritningar både till detaljer och totalplaner. Tillnamnet anger hans egentliga yrke, hvilket emellertid ansågs gifva ett slags arkitektkompetens. I Granlund 10 skriver Johan III från Stegeborg till Anders Målare angående Svartsjö den 10 augusti 1572: »Ändogh wij nu icke haffwe här någon Målere eller andre som kunne utkaste huru wij wele haffwe samme byg-

ningh, så förskicke wij tig dogh här innelucht någerledes förtechnedt um samme bygnings förändring» etc.

Willem Boy, träget använd af Johan III såsom byggnadsledare vid Stockholms och Svartsjö slott, var egentligen bildhuggare. Hans arkitektförmåga får i brist på bevarade byggnadsverk mätas efter de grafmonument han utförde. Ett arbete som Katarina Jagellonicas vård ger just ingen hög tanke om upphofsmannens arkitektkunskaper. Den i rätt vinkel mot väggen uppställda sarkofagen, den otympliga uppställningen af ett par grofva toskanska kolonner och en direkt på dessa hvilande rundbåge antyder en ytterst bristfällig kännedom om formernas rätta användning och en ganska ringa kompositionsförmåga. En konstnär med dessa förutsättningar var knappast i stånd att skapa en genomförd monumentalarkitektur. Det vill synas som han äfven haft ganska onöjaktiga tekniska och konstruktiva kunskaper. I ett bref af den 11 juni 1588, citeradt af Granlund i not 1 till brefvet 463, uttalar kungen sig högst onådigt om Boy. Ståthållaren borde ej lita på honom eller låta honom få råda, då hans invändningar och långsamhet vore väl bekanta. Den förändring med kyrkotaket, som han ansett omöjlig, hade på kort tid fullbordats efter riksdrotset grefve Pers förslag. Vi skola också se, huru Johan för ett viktigt parti af slottet i Stockholm, där Boy vid ifrågavarande tidpunkt var byggmästare, anlitade en annan arkitekt. Man har tillskrifvit Willem Boy den runda gården å Svartsjö. Men läser man det af Hahr återopade brefvet Granlund nr 84 tycks det framgå, att han kanske endast varit mellanhand: »effter som Bygmestaren Willem Boije är ther om tillskrifwidt, och wett tig tilkenne gifwe». Det är troligen den arkitekt kungen hade hos sig vid brevrets affattande på Borgholm i april 1588 — Dominicus Pahr — som lämnat ritningen. Stilistiskt kan ju Svartsjögården godt hopföras med de kända verken af familjen Pahr, inom hvilken vi ha att söka Vasatidens verkliga, ledande och uppslagsgifvande arkitekter.

Af betydelse äro ock handtverkarnas växlande roller som konstnärliga mästare eller grofva arbetare. Sällan angifves värde och rang genom titlar och benämningar, man får leta och sluta sig fram.

Kalmar slotts portaler visa i detaljer och totalanordning en enhetlig stil från den tidigast daterade af år 1568 till den yngsta från åren 1576—77. Bröderna Pahr, Johan Baptista och Franciscus, som efter 1571 ledde arbetet på slottet, kunna ej haft annat inflytande på portarnas gestaltning än möjligen att ha gifvit en anvisning rörande den sist uppställda portalens eleganta proportioner. Stenhuggarna ha fortsatt såsom de börjat, ha bibehållit det vanda formspråket, oberoende af ledningens växling. Men ha Roland Mackle och Håkan Stenhuggare för den skull anspråk på att vara portalernas konstnärliga upphofsmän? Ingalunda. Det är väl den förutvarande byggmästaren Jacob Richter, som har äran af deras tillkomst. I denna förmodan styrkas vi därigenom, att de paneler i slottsrummen, hvilka säkert eller sannolikt tillkommit under Richters tid¹ uppvisa en mycket närbefryndad formgifning, äfvensom ett genomgående användande af kopplade eller parställda kolonner. Portaler och paneler måste ovillkorligen studeras i sammanhang med hvarandra. Det blir genom jämförelsen äfvenledes troligt, att snickarne på Kalmar slott arbetat ej efter egen intention utan hållit sig till Jacob Richters direktiver — låt vara med en viss frihet i fråga om intarsia och andra småsirater.

I det föregående skymtades redan det för Vasatidens metoder kännetecknande förhållandet, att ledaren för ett bygge icke utan vidare kan förutsättas vara den konstnärliga skaparen af dess arkitektur. Det har sitt intresse att åtminstone i ett fall följa sammanhanget och sörja för »suum cuique». Både af Hahr och Gustaf Upmark d. ä. anses Stockolms slottskyrka såsom ett verk af Willem Boy, visserligen med ändringar och rättelser af Johan III själf. Men byggnadsbrefven ge oss antydningar om, att äfven andra faktorer medverkat till slottskyrkans gestaltning. I brefvet Granlund 461: »Swar och underwiszning som K. M:tt wår allernådigaste herre hafwer giffwitt om Bygningerne både på Stockholms Slott med Willem Stenhuggere, Datum Calmar then 10 Januarij Åhr 88» läses: »Huru H. K. M:tt wil hafwe besteltt om Slottzkyrkiones Bygning och prydnung både innen och utahn til af huggen steen på

¹ August Hahr, Arkitektfamiljen Pahr, sid. 116.

alle sider op igenom, der opå hafwer H. K. M:tt nu lathitt göre effterlichnelser och sender dem till Willem Boij på thett han må der af, såsom och af Willem Steenhuggare förnimme K. M:tz wilie, och strax sende hijtt en wisz afrittning och afmättning på alla sider innan och uthan kyrkian på dett the Stenhuggere på Öland måge der effter med fljitt wette göre ferdigdt hvad the kunne thett meste mögelegitt är. — — — Uthan til skal kyrkian blifwe bekläd med mur af huggen sten, såsom effterlicknelsen underwijser och icke hugges in i muren, som Willem Boijes mening varitt hafwer». I brefvet Granlund 462: »til M. Willem Boij om bygningen på Stockholms Slott. Datum Calmar then 20 Januarij Åhr 88» talas äfvenledes om att kyrkan måtte göras färdig »uthan och innan såsom effterlicknelsen utwijser, den wij med Willem Steenhuggere låthe opsende». Uttolkas det anförda på nutidsspråk och med tanke på nutida praxis, få vi följande innebörd: konungen sänder från Kalmar en ritning till slottskyrkan i Stockholm, säkerligen utförd på den plats, därifrån brefvet skrefs. Willem Boy skall af ritningen och af Willem Steenhuggares muntliga förklaringar inhämta byggherrens afsikter samt ofördröjligen skicka ned en exakt, i skala utförd arbetsritning till efterrättelse för stenhuggarne på Öland. Hans förslag till fasadbehandling — om tekniskt eller artistiskt lämna vi därhän — tillbakavisas. För interiören får han välja mellan de båda likställda alternativen halfkolonner eller kerubprydda konsoler såsom hvalfstöd å väggarna. Afgörandet öfverlämnas åt hans praktiska omdöme, hvilketdera förslaget »prydeligest och hastigest kan blifve rede». I sin dubbla egenskap af betrodd arbetsledare på ort och ställe och af förfaren dekoratör har han på sin lott hvarjehanda tekniska och dekorativa angelägenheter, medan de arkitektoniska direktiven lämnas från Kalmar. Ej ens läktaren får han bygga efter eget hufvud: »— — — wele wij hafwe en Lechter af huggen Steen på någre pelere stående strax in om dörren på norre siden, såsom den efterlichnelse utwiser som wij nu härmed lathe tig tilsända och skal samme Lechter icke blifwe bredere än tre alner I: q:r eller $3\frac{1}{2}$ aln, til thett högste, men huru långdt för:de Lechter skal stige fram i Kyrkian, och om huru många

pelere der wil komme under dett må du sielf pasze effter på främste änden på Lechtaren som wetter fram i Kyrkian skal komme ett årgwerk» — Granlund 462. Den konstnärliga uppbyggnaden, »systemet», föreskrifves från Kalmar, under det att anpassningen efter mått och förhållanden lämnas åt Boy. Stockholms slottskyrkas arkitekt befinner sig i Kalmar och kan knappast vara någon annan än Domenicus Pahr. I ett bref till denne, Granlund 90, dateradt »Wist den 11 Januarij 89», säger kungen: »Tigh är wäl witterligidt, Domenicus Par, att wij wele lathe beklåde Stockholms Slottskyrkie på wäggerne med uthuggen Steen och Pelere såsom du widere warder wår wilje förnimmendes af Mester Willam Boijes Schriffuelse och den afmålning eller effterlichnelse som han digh deropå tilsänder». Med andra ord: Domenicus känner på förhand planerna och får sig nu tillsända de af Boy utförda arbetsritningarna, efter hvilka han skall sätta i gång stenhuggeriarbetet.

Några stilistiska bevis för att Domenicus Pahr ritat Stockholms slottskyrka kunna knappast förebringas. Jag kan do k icke afhålla mig från att erinra om den gotiserande fasadbehandlingen, hvilken för tanken till Franciscus Pahrs Uppsala slott, kyrkflygeln, och till den stuckdekoration, hvarmed Pahrarnes medarbetare Anthonius Watz prydd det Jagellonska¹ kapellet. Äfven kan erinras om den gotiserande slottskyrkan i Schwerin. Vi ha tidigare funnit sannolikt, att Domenicus Pahr varit mästare till Svartsjö borggård, han framträder nu såsom slottskyrkans i Stockholm arkitekt. Öfverhufvud vill det synas, som om han varit Johan III:s mest betrodde och anlitade arkitekt, fackmannen bland de många dilettanterna. Nog är det han som gör ritningen till den stora yttre slottsporten i Stockholm. Granlund 461: »Ittem hafwer H. K. M:tt nu lathit göre en effterlicknelse huru såsom slotzporten och de tu torn der hoosz skole med wapn, pelere och elliest med huggen steen blifwe bepryd, Derföre H. K. M:tt alfvarligen befaler, att H: K. M:tz tilförordnade i Slotzlofven, samt Byggemester Willem Boij skole för all ting så lage och med

¹ Att Watz haft del i slottskyrkans i Stockholm utförande ses af ett bref af den 11 juni 88. Granlund 463 not I.

flijtt drifwe der opå, thet för:de porth med all thes prydnung såsom effterlicknelsen uthwijser må blifwe rede giord etc. Brevet är dateradt »Calmar then 10 januarij 88». Upmark och Hahr göra gällande ett inflytande från Kalmar slottsportaler. Men därom kan ej bli tal, skillnaden är större än likheten. Kalmarportalerna ha kolonner med hela skaft, icke förkropppade bjälklag, rak afslutning, hermer i öfre delen, sakna medaljonger i svicklarna. Stockholmsportalen har å Sueciabilden kolonner med refflor å öfre delen af skaftet och reliefsmyckad underdel, förkropppadt bjälklag, kolonninramad vapentafla med segmentkrön. Enligt hvad nyss uttalats om Kalmarportalerna vore en likhet med dem ej att vänta.

I det nyss anförda fallet har man tydligen ej bemödat sig om en tillräckligt skärpt analys af den konstnärliga formen. Se vi efter skola vi finna, att vår konstforskning just i detta hänseende har åtskilligt ogjordt, då det gäller Vasatidens arkitektur. Blott några få exempel skola anföras, ej för att visa på färdiga resultat, men för att antyda den väg, på hvilken dessa måste sökas. Ett af de intressantaste partierna af Stockholms gamla slott var otvifvelaktigt den södra sidan af stora borggården med dess loggior. Man har väl genom brefven kunnat inhämta, att det varit meningen fullfölja anläggningen af kolonngångar rundt hela borggården.¹ Men man har föga sysslat med arkitekturen i de partier, som blefvo utförda, och hvilka vi känna genom Suecias och Nützels gravyrer. Det är emellertid tydligt, att vi ej här ha att göra med ett konglomerat af heterogena delar utan med ett enhetligt och konsekvent, ehuru ofullbordadt och på sina ställen vanställdt system. Särskildt Sueciagravyren från öster ådagalägger den genomförda lika höjden af bottenvåningens loggia äfvensom af de öfre våningarnas loggior i det rusticerade framsprånget och partiet öfver porthvalfvet. Men ej nog därmed, kolonner och bågar äro identiska i envåningsloggian och i de två gångarna öfver porten, samma diamantrustik smyckar bröstvärn och friser öfver porthvalfvet, i rustikgafveln, å trumpetaregången. Här har tydligen börjat byggas efter en storartad plan, hvilken dock ej kunnat genomföras. Rustikgafvelns krön verkar å

¹ Hahr citerar Granlund 42.

bilderna oafslutadt, medan envåningsgången står som ett rudiment, måleriskt rikare men arkitektoniskt vanställd genom de många små gaflarna och den lösligt tillfogade trappan.

Hvem var mästare till denna loggiaplan? Männe ej stilen ger oss någon ledtråd? Hvilka af Vasatidens byggnadskonstnärer ha förkärlek för genomförda loggiasystem i flera våningar, för en kraftig rustikarkitektur? Svaret är just ej svårt att ge, man tänker genast på Güstrow och Uppsala. Och här kan stilbestämningen söka stöd i de arkivaliska akterna. Franciscus Pahr, Uppsala slotts arkitekt, förordnades i april 1573¹ till byggmästare på Stockholms slott. Äfven om han sedan ej förekommer nämnd — i af oss kända urkunder — i detta sammanhang och han hufvudsakligen upptagits af det stora slottsbygget i Uppsala, torde vi dock få antaga, att han gjort någon insats vid slottet i Stockholm. Att Willem Boy i slutet af 1576 blef arbetsledare där har i detta sammanhang föga att betyda.

Det ligger nära till hands att tillskrifva Franciscus Pahr ritningarna till loggiorna å Stockholms slott. Men han har ej fått upplefva dess fullbordande. Han dog i augusti 1580. Den 31 oktober samma år skrifver konungen till Willem Boy »om then gång som upsättes schall rundt om kring Stockholms borgårdh». ² Man frestas tänka sig kung Johan bevakande sin byggmästares konstnärliga testamente. Och allt framgent pådrifver han arbetet med gångarna, hvilket af Boy ej synes ifrigare främjadt. ³ Arbetet går endast småningom och sakta framåt, afstannar slutligen helt. Af den stora planen komma blott några stycken till stånd, hvilka omöjligen kunna bilda ett helt eller ens tillnärmelsevis ge det från förstone eftersträfvade intrycket. I stället komma främmande tillägg såsom fritrappan, hvilken väl i öfverensstämmelse med Hahrs antagande åsyftas i brefvet af den 4 mars 1586, ⁴ och prydnadsgaflarna öfver trumpetargången, som just passa i stycke med Boys arbeten, krönet på Tre kronor och Svartsjö rundtorn (troligen af Boy).

¹ Granlund 460.

² Granlund 42.

³ Granlund 57 d. 8. Septembris Anno 84.

⁴ Granlund 65.

I samband med vårt iakttagande af rustikpartien å Stockholms slott kunna vi lämpligen dröja något litet vid familjen Pahrs rustikarkitektur i det hela och fråga oss efter dess fränder. Hahr¹ påpekar befintligheten af rustik i Schlesiens renässans — dock ej i familjen Pahrs byggnader — och hänvisar bland annat genom en afbildning till Italien såsom ursprungslandet. Väl är detta på sitt vis riktigt, men är Italien verkligen den närmaste förebilden för rustikbehandlingen i Güstrow, Uppsala och Stockholm?

De norditalienska fasadernas i stort sedt hela och obrutna rustikmurar äro dock föga befryndade med den lifliga rustiken i Güstrow, hvilken i totalhållning och detaljbildning påtagligt öfverensstämmer med fransk 1500-talsarkitektur. Man jämföre blott några bilder i H. de Geymuller, *Les Du Cerceaus*, Paris 1887, fig. 43, 100, 133 o. s. v. Men ej blott rustikbehandlingen, äfven andra drag hänvisa på ett inflytande från Frankrike: den regelbundna planen med paviljonger eller torn i hörnen, de branta taken och höga skorstenarna. Hahr: »I de branta takfallen med de många skorstenarna ha de tyska konsthistorici velat se franska inflytelser, men en direkt förbindelse är ej alls nödvändig att antaga.»² Visserligen icke, därest likheten bara låge i takfall och skorstenar. Men om bland de tyska forskarne äfven afses Wilhelm Lübke, så bör det nämnas, att denne utmärkte kännare af sitt lands arkitektur³ ej blott talar om den franska arten i de nämnda detaljerna utan i formerna öfver hufvud. Ett bortseende från sammanhanget mellan Güstrow, Uppsala och den franska renässansen försvårar ett riktigt bedömande af den arkitektoniska smaken i Johan III:s Sverige och de faktorer, som inverkat på denna.⁴

Frankrike var ju den verkliga centralhärden för renässansen norr om alperna, och dess ledande konstnärer utöfvade ett afsevärdt inflytande långt utom det egna landets gränser, särskildt genom de

¹ I Arkitektfamiljen Pahr sid. 78.

² Arkitektfamiljen Pahr sid. 77.

³ S. 737 i *Geschichte der deutschen Renaissance*, Stuttgart 1872.

⁴ Sedan denna uppsats redan trycklagts, erhöj jag genom docenten Aug. Hahr kännedom om att professor Albrecht Haupt i en recension af Hahrs »Die Architektfamilje Pahr» i *Zeitschrift für Geschichte der Architektur* 1910 h. 3. samt i privatbref framhållit den franska karaktären i Pahrarnes konst och i Kalmarportalerna.

tal arkitekturpublikationerna. Vi böra därför ej förvåna oss öfver att finna spår efter en fransk påverkan äfven uppe i Norden — låt vara en medelbar.

Både Upmark och Hahr hänvisa till Serlio¹ eller någon hans efterbildare såsom ursprunget till portalerna å Kalmar slott. Den senare anser den italienska arkitekturbokens »portalförslag» »mer eller mindre öfverensstämmande med dem vi i verkligheten finna».² Nu ha dock alla Serlios portalförslag ett gafvelliknande krön, hvilket ju ej är fallet med Kalmarportalerna. De rikare af dessa ansluta till en helt annan art af förebilder än de moderna projekten, nämligen till de antika triumfbågarna med deras kopplade kolonner, höga attika och raka öfverkontur. Man har hittills ej uppmärksammat denna tendens att i Vasasönernas borg söka efterlikna den romerska kejsarmaktens ideala monument. Afbildningar af några triumfbågar lämnas visserligen af Serlio, men det visar sig, att Kalmarportalerna snarare äga en annan upprinnelse. Jacques Androuet Du Cerceau utgaf 1549 och 1560 ett gravyrverk öfver de romerska triumfbågarna, hvaraf blott enstaka profstycken varit mig genom afbildning bekanta vid utarbetandet af denna uppsats och hvars betydelse för oss återstår att undersöka. De franska arkitekterna visste emellertid att göra sina antikstudier direkt fruktbärande, och särskildt har triumfbågmotivet varit dem kärt. Ett prakt-exemplar på dess användning lämnar en portal från slottet Ecouen, enligt hvad man antar³ ett verk af Jean Bullant från tiden omkring 1564. Den är i tre våningar. Om vi täcka öfver nedersta våningen och det halfrunda krönet, återfinna vi ganska bra den sydöstra portalen å Kalmar slottsgård med den af kopplade kolonner infattade rundbågen och öfvervåningens arkitrafbärande manliga hermer. D. v. s. afvikelserna äro ju stora nog, och meningen är endast att påvisa en analogi, som ej lika lätt synes erbjuda sig i tysk eller nederländsk arkitektur, och hvilken kan antyda, hvar vi ha

¹ Med Serlio utan närmare uppgift afses väl den ursprungliga italienska upplagan.

² Arkitektfamiljen Pahr s. 108.

³ Se Geymüller, Die Baukunst der Renaissance in Frankreich, Handbuch der Architektur 6. Bd. I. H. s. 139.

att söka ursprunget till dessa vackra portaler. Hermer i liknande form och användning äro ganska allmänna i den franska konsten vid 1500-talets midt. Något som kunde tydas som franskt i Kalmarportalerna är också, ja kanske ej minst, deras rena och knappa formgifning. Då de, som förut visats, torde ha Jacob Richter till upphofsman, kan det ju vara skäl att erinra sig, att denne stammade från Freiburg, alltså från ett hörn af det tyska riket, som låg intill Frankrike. Huru ett grundligt komparativstudium af innerdekorationen i Kalmar, intarsiamönster, takornament o. s. v. skulle utfalla, därom vågar jag i brist på hvarje nöjaktigt material ännu ej hysa en aning. Nödvändigt är det i alla händelser. I parantes sagdt: de af Upmark och Hahr iakttagna exakta likheterna mellan Kalmardetaljer — t. ex. en spis, ett par dörromfattningar — och Serlio visa, att denne varit känd och anlitad, men icke att han varit den enda källan.

Med Kalmarportalerna har man utan vidare sammanställt portalerna i Vadstena. Man har därvid underlåtit en närmare jämförelse. Ej nog med att båda midtportalerna i Vadstena ofvan bjälklaget ha med det hela sammankomponerade vapentaflor, i hela intrycket och alla detaljerna ligger en lättare, mera ornamentalkaraktär. Svicklarna ha medaljonger, kolonnerna rosetter under kapitälerna, postamenten ramverk och ornament, delvis af nederländskväst-tysk prägel, anfangslisten är refflad. Samma summariska hopräkning har man tillåtit sig i fråga om Kalmar, Vadstena och Örebro rustikportaler. Det borde likväl vara lätt att se, huru Kalmarportalen med sitt doriska entablement och sitt organiska stensnitt med naturlig grof yta ansluter sig till Serlio och högrenässansen samt är samtidig med de andra portalerna vid samma slott, huru åter Vadstena- och Örebroportalerna, vetterligt från 1500-talets sista årtionden, med sina godtyckliga bjälklag, prydda med beslagsornering, diamantrustik och masker, med det uteslutande dekorativa stensnittet, med rustikytan sållad med S-formiga refflor i regelbundna rader, höra samman med nordeuropeisk arkitektur mot århundradets slut. Vadstena och Örebro kunna sedan skiljas till kvalité och skiftning.

Äfven den märkliga slottsbrunnen i Kalmar, utförd åren 1579—81 af mästern Roland Mackle, har granskats alltför flyktigt, då den uppfattats såsom stilistiskt kongruent med samma slotts portaler. Den kraftiga sockelutsmyckningen, de orefflade kolonnerna, metopfrisens diamantstenar, voluterna med sina masker, lanterninens båda konvexa friser, det kraftiga kynnet, de helt olika behandlade hermerna — alla dessa drag borde för ett vant öga röja samhörigheten med en mera barock och mustig stil. Så vidt jag kan fatta, intar slottsbrunnen inom den äldre Vasakonsten en alldeles ensam plats.

Söka vi att sammanfatta och draga summan ur det sagda, torde vi komma till följande.

Den äldre Vasatidens arkitektur väntar ännu sin definitiva vetenskapliga undersökning, som bör utgå från ett skärpt studium af förutsättningar och tidsförhållanden, af skriftliga källor och monumentalt material och rikta sig på en grundlig kunskap om formerna ock de kulturella faktorer och förbindelser, hvaraf dessa utgöra resultaten. Ett sådant forskningsarbete förutsätter bekväm tillgång till exakta afbildningar af samtliga monument. Ett och annat såsom Kalmarportarna¹ och Kalmarbrunnen,² detaljer från Vadstena,³ Torpa⁴ och Tynnelsö⁵ finnes väl, men det mesta föreligger ännu ej i nöjaktig afbildning. När alla former så att säga kodifierats, samlats till en corpus, blir det ojämförligt lättare att överblicka dem.

¹ Svensk Arkitektur 1910: I.

² Svensk Arkitektur 1909: II.

³ Tegningar af äldre nordisk arkitektur II: 3; Svenska Konstminnen VI.

⁴ Svenska Konstminnen VII.

⁵ Svenska Konstminnen III.